

Миронюк Р.В.,

*доктор юридичного наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ТА БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ЯВИЩА: СПІЛЬНІСТЬ ТА ВІДМІННІСТЬ ЇХ ОЗНАК

З моменту прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу» від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII (далі – Закон про булінг) [1] та встановлення відповідальності за булінг в правозастосовчій практиці повсякчас виникають проблеми відмежування булінгу від домашнього насильства, відповідальність за вчинення якого передбачена Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року (далі – Закон про домашнє насильство) [2], адже законодавче тлумачення цих двох понять вказує на ряд схожих ознак цих діянь - фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства та відмінних ознак - місця вчинення, кола суб'єктів вчинення, способів вчинення. З урахуванням вищезазначеного актуальним дослідницьким завданням є з'ясування спільних та відмінних ознак булінгу та домашнього насильства з метою вірної кваліфікації цих діянь та встановлення ефективних мір відповідальності за їх вчинення.

Порівняльний аналіз нормативного визначення цих діянь та наслідків їх настання, як було зазначено вище, дає можливість визначення схожих та відмінних ознак цих діянь, що викликає проблеми їх розмежування, а відповідно кваліфікації цих діянь та встановлення ефективних заходів адміністративної відповідальності за їх вчинення. Науковий аналіз спільних та відмінних ознак цих діянь доцільно здійснити нижче.

Спільність протиправних діянь. Відповідно до ст. 1 Закону про домашнє насильство, домашнім насильством визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї. Відповідно до Закону про булінг булінгом визнаються діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві. Тлумачення цих діянь наведено в ст. 1 Закону про домашнє насильство, так проявом психологічного насильства є словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку

чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи. Проявом сексуального насильства є будь-які дії сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності. Проявом фізичного насильства є ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Не вдаючись в детальний поглиблений аналіз цих діянь, все ж таки слід відмітити необхідність відмежування фізичного та сексуального насильства чи булінгу як адміністративно-караних так як кримінально-караних діянь. Очевидним є те, що кримінальна відповідальність за домашнє насильство буде наступати у випадку вчинення умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Основними законодавчо визначеними ознаки криміналізації цього діяння є системність та ступінь негативних наслідків, з якими погоджуються більшість кримінологів, відмінність їх позиції зводиться до різного тлумачення лише додаткових ознак [3, с.6-14; 4, с.288].

Спільність суб'єктів вчинення. Суб'єктами домашнього насильства є близькі родичі та за умови спільного проживання – інші родичі, інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, які визначені в Законі про домашнє насильство.

Суб'єктами булінгу (цькування) є учасники освітнього процесу, які поділяються на учасників які вчиняють булінг і відносно яких він вчиняється (потерпілі особи). Обов'язковою ознакою булінгу є потерпіла сторона, якою може бути виключно малолітня чи неповнолітня особа. Суб'єктами, які вчиняють булінг є всі учасники освітнього процесу. Таким чином постає ряд питань: хто є учасником навчального процесу? Чи є учасниками навчального процесу батьки, опікуну, піклувальники та інші особи, які проживають з малолітньою чи неповнолітньою особою та приймають участь у її вихованні та навчанні? Чи будуть їх дії, пов'язані з психологічним та фізичним насильством кваліфікуватись як домашнє насильство чи як булінг?

Ці питання недаремно постають, оскільки часткове переведення учнів загальноосвітніх закладів на дистанційну форму навчання в період введення

воєнного стану зумовлює те, що значну частину освітнього (навчального) процесу діти проводять дома і на батьків або осіб, що їх замінюють лягає велике психологічне навантаження, пов'язане з необхідністю самостійного навчання дітей, що як показує правозастосовча практика останнім часом часто призводить до психічного зриву батьків та вчиненням по-суті відносно дітей психологічного а іноді незначного фізичного насилля, викликаного примушуванням до отримання знань, які іноді батьки в силу суспільного прогресу та підвищення рівня оволодіння новими знаннями не в силах дати дитині.

В ст. 1 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII наведено досить широке визначення освітнього процесу як системи науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей [5]. В ст. 9 цього Закону визначено, що однією із форм здобуття освіти є сімейна (домашня) форма здобуття освіти, як спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти; відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки». Аналіз цих норм дає можливість стверджувати, що батьки та особи, що їх замінюють теж є учасниками освітнього процесу і їх психологічне та фізичне насильство над дітьми теж є правопорушенням.

Відмінність за місцем вчинення діяння. У випадку коли батьки або особи що їх замінюють здійснюють психологічне або мінімально допустиме насильство над дітьми в межах сім'ї (домашнього побуту) за межами навчального закладу це діяння слід кваліфікувати як домашнє насильство. У випадку коли таке насильство над своєю дитиною чи над іншою дитиною здійснюється в межах навчального (освітнього) закладу це діяння буде кваліфікуватись як булінг, аналогічно таке діяння слід кваліфікувати як булінг коли воно буде вчинятись поза межами освітнього закладу (школи) в під час перебування дитини в спортивній, музичній, образотворчій секції чи школі незалежно від форми її власності, наприклад у випадку булінгу тренера відносно дитини, якій не вдається виконувати програму навчання (тренування). Таким чином однією із юридичних ознак діянь, які кваліфікуються як домашнє насильство чи булінг є місце його вчинення: при домашньому насильстві – місце проживання дитини та інші місця її постійного, тимчасового чи разового перебування; при булінгу – освітній заклад та прирівняні до нього інші заклади освіти в яких основним контингентом є малолітні та неповнолітні особи.

Відмінність за способами вчинення діяння. Домашнє насильство здійснюється у спосіб завдання фізичного, психологічного чи економічного застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо, внаслідок

чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Відмінною (додатковою) ознакою булінгу є вчинення психологічного насильства у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій (соціальних мереж, телефонних дзвінків, надіслання SMS-повідомлень), що на сьогодні з розвитком інформаційних технологій та комунікаційного спілкування є досить поширеним явищем особливо коли відбувається систематичне а іноді і масове цькування дитини, наприклад на соціальній сторінці навчальної групи, коли така інформація відома всім її учасникам, що принижує людську гідність цієї дитини, призводить до нервових її зривів, поганого харчування, поганого фізичного відчуття а гірше коли провокує формування в дитини суїцидальних наслідків, що переростає в кримінально-каране діяння – доведення особи до саоубства (ст. 120 ККУ).

Відмінність заходів відповідальності. Домашнє насильство вважається як правопорушенням так і злочином і для його запобігання та припинення законодавець ще передбачив спеціальні заходи.

Так, за скоєння домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування (ст.173-2 КУпАП) передбачена адміністративна відповідальність у вигляді штрафу від десяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб [6].

Як було зазначено вище, відповідно до ст.126-1 КК України за вчинення кримінального порушення домашнього насильства, тобто умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи встановлена відповідальність у вигляді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років [7]. Законом встановлено, що до кривдника (особи що вчинила домашнє насильство у будь-якій формі) суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можуть бути встановлено спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, до яких віднесено: терміновий заборонний припис стосовно кривдника (вноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України); обмежувальний припис стосовно кривдника (вноситься судом); взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи (здійснюється уповноваженими підрозділами органу Національної поліції України); направлення кривдника на проходження

програми для кривдників (приймається рішення судом).

За вчинення булінгу ст.173-4 КУПАП передбачена відповідальність у вигляді штрафу або громадських робіт або виправних робіт.

Таким чином здійснивши порівняльну характеристику юридичних ознак домашнього насильства та булінгу, визначимо їх ознаки, за наявності яких відбувається ідентифікація даних протиправних діянь, що має значення для їх кваліфікації на практиці з метою виокремлення та застосування найбільш ефективних мір юридичної відповідальності за їх вчинення.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII. Відомості Верховної Ради. 2019. № 5. Ст.33.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35.
3. Вознюк, А. А. (2019). Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. Форум Права, 55(2). 6–14. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2635559>.
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.
5. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.
7. Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

Олійник Ю.В.,
викладач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

При підготовці тез доповіді визначено за мету з'ясування ролі професійної правничої допомоги у розбудові України як правової держави.

Закріпленню Основному Законі нормативно-правового припису, який гарантує кожному правона професійну правничу допомогу, є не тільки важливим аксіологічним аспектом Конституції України, але й вимагає